

STEFAN KRAUSE

FASHION IN STEEL**The Landsknecht Armour of Wilhelm von Rogendorf***(Kunsthistorisches Museum, Vienna, Yale University Press, New Haven, 2017. 128 o. ISBN 9780300230864)*

A könyv témáját egy elegáns kivitelű, egyedülálló vért jelenti, amely Wilhelm von Rogendorf számára készült. Stefan Krause munkája azonban nem csupán részletes tárgy-leírást ad a fontos történelmi szerepet játszó személy páncéljáról, hanem interdiszciplináris környezetben vizsgálja azt. Tulajdonképpen az olvasó egy monografikus feldolgozást kap kézbe, amely a had- és fegyvertörténeti szemléleten túl muzeológiai, divattörténeti, művészeti, családtörténeti vonatkozásokon keresztül mutatja be a kötet témáját képező darabot. Erre az összetett szemléletre utal a könyv címe is, ami előre jelzi, hogy tágabb látásmódon keresztül vizsgálható alaposabban az említett reneszánsz páncélzat. A munka így több tudományterületet ötvöző esettanulmányként is értelmezhető, amely példaként szolgálhat a hazai kutatás számára is.

A bécsi Kunsthistorisches Museumban (Hofjagd- und Rüstkammer) őrzött kivételes formájú vértet 2005-ben eltávolították a kiállítótérből azzal a céllal, hogy állagmegóvó munkálatoknak vessék alá. Ez a folyamat egyúttal alkalmat adott vért részletesebb vizsgálatára, melynek új tudományos eredményeit jelen munka adja közre. A szerző az említett gyűjtemény fegyvertárának gyűjteménykezelő kurátoraként alapos rálátással rendelkezik a korszak fegyvereire és az ezekhez a tárgyakhoz kötődő főúri reprezentációra. Az elmúlt években több tudományos munkájában értekezett a reneszánsz páncélok díszítési technikáiról, a lovagi tornák világáról, nemesi és uralkodói vértokról, valamint az azokról szóló inventáriumokról. Az általa megvilágított párhuzamok és ábrázolások művészettörténeti látásmódjáról tesznek tanulságot, mely jelen könyvben is megmutatkozik.

A díszes vért voltaképpen időtálló acélvázba kovácsolva formálja meg egykori viselőjét, Wilhelm von Rogendorft (1481–1541), aki a Habsburg Birodalom kiemelkedő hadvezére és diplomatája volt. Az uralkodó bizalmasaként szolgálva több európai hadszíntéren is képviselte a császári érdekeket: Észak-Itáliában, a német nyelvterületen és a Spanyol Királyságban. Alakja fontos a XVI. századi magyar hadtörténet vonatkozásában is, ugyanis több alkalommal vezetett katonai intervenciót a hányatott sorsú Magyar Királyság földjén is. 1527-ben részt vett I. Ferdinánd (1526–1564) Magyarország elleni hadjáratában. A két évvel később végbement oszmán támadás idején a Habsburg uralkodó őt nevezte ki az osztrák–német–cseh alakulatok főparancsnokává, része volt Bécs védelmezésében is. A következő évben Buda falait sikertelenül ostromolta, 1532-ben a császári csapatok alvezéréként várta az oszmánok támadását. Véltetően a kényszerű török támogatást élvező Szapolyai János elleni sikertelenségek és előrehaladott életkora miatt visszavonult a katonai teendőktől, és inkább politikai pályáját folytatta az osztrák főherceg udvarmestereként. 1541-ben azonban Ferdinánd újra fegyverbe szólította Rogendorft azzal a céllal, hogy a korábban eredménytelenül ostromolt Budát juttassa a Habsburg korona kezére. Az idősödő hadvezérről szemben a Török Bálint és Fráter György által irányított csekély számú magyar védelem Szulejmán csapatainak érkezéséig kitartott. Az ismételt balsiker oka feltehetőleg Rogendorf megkésett indulásában keresendő, illetve fia, Christoph hadrendjének téves helyen történő felállításában. A művelet

Wilhelm von Rogendorf számára végzetessé vált, ugyanis tábori karosszékén ültében egy eltévedt lövedék súlyosan megsebesítette, mely sérülésbe visszavonulás közben, néhány nap múlva Somorjánál belehalt.

A hadvezér vértjének olyannak kellett lennie, amely kifejezi előkelő státuszát, tekintélyt parancsol katonái között, emellett megfelelő védelmet nyújt számára a korszakban használt támadófegyverek jelentős részével szemben. A könyv részletesen mutatja be e testvédelmi eszközt. Kiderül, hogy a teljes vért tömege mindössze 19 kilogramm. Mivel a páncélgarnitúráról nem maradt fenn korabeli leírás, elsősorban stilisztikai elemek alapján lehet következtetni annak alkotóira. A műtárgyat a szerző az augsburgi reneszánsz páncélművesség egyik legkiemelkedőbb alakjának, Kolman Helmschmiednek tulajdonítja. Díszítése maradás útján történt, amit feketítéssel emelt ki a dekorálást végző személy, feltehetőleg Daniel Hopfer. A Helmschmied család klienseit a korabeli Európa elitje jelentette, Spanyolországtól Itálián át, Poroszorszáig, legfőbb megrendelők és mecénásaik maguk a Habsburgok voltak. Kolman Helmschmiednek 1524-ben két évre elegendő megrendelése volt „hercegek, nemesek és mások” részére, így amikor ebben az évben V. Károly Madridba hívta őt azzal a céllal, hogy udvari páncélkészítőjévé tegye, Kolman visszautasította a német-római császár ajánlatát (családi kötelezettségekre hivatkozva).

Az impozáns testvédelmi eszköz készítésének idejére maga a vért nyújt választ: a konzerválást megelőző vizsgálatok során felfedeztek egy rövid feliratot, amely a jobboldali vállvértet rögzítő vereten található. Ezen „XXIII” olvasható, amely 1523-ra enged következtetni Krause szerint. A szerző kitér arra a korábban felmerült vélekedésre is, amely szerint a különleges kivitelű páncélt V. Károly számára készítették, aki talán tovább ajándékozta azt bizalmas hadvezérének és diplomatájának. A Kunsthistorisches Museum kurátora ezt több érven keresztül is vitatja. A páncéltöltözék megeleveníti egykori tulajdonosa testalkatát, az egyes elemek arányaiból következtetni lehet az egykor azt viselő magasságára is. A Rogendorfnak tulajdonított darab birtokosának termete 20 centiméterrel magasabb volt, mint V. Károlyé, ami kizárja, hogy a német-római császár ekkora méretkülönbséggel hordhatta volna azt. További fontos adalékot nyújt az is, hogy a vértet később Tiroli Ferdinánd főherceg (1565–1595) kollekcója foglalta magába, aki a gyűjteménye összeállításakor levelezési kapcsolatban állt Rogendorf leszármazottaival.

A vértzet megjelenése szokatlan hatást kelt, ezért Stefan Krause aprólékosan járja körül a forma sajátossága mögött rejlő lehetséges okokat és magyarázatokat. A páncéltöltözék legszembevetőbb eleme a puffos ujjú, redős textilviseletet imitáló karvért-pár. Külleme számos kérdést vet fel, melyre a válaszokat a kor politikai, társadalmi és kulturális környezetében keresi a könyv. A gyalogsági páncéltat készítésekor Rogendorf V. Károly Landsknecht zsoldosai élén a Spanyol Királyságban tevékenykedett. A harctereken a ruházatnak éppolyan fontos szerepe volt, mint a civil életben: kifejezte az adott személy társadalmi státuszát és rangját, aminek az ütközetek zűrzavarában kiemelt jelentősége lehetett. A puffos és redőzött ruhaujjak a korabeli divatban népszerűnek számítottak az elit körében, melyet a Landsknecht katonák is hamar átvettek. Így a vért kifejezi Rogendorf nemesi rangját, valamint érzékelteti katonai funkcióját. A vért egy garnitúrát alkot, amiben két pár karvért található, mely elemek felcserélhetők aszerint, hogy Rogendorf testvédelmi eszközként vagy reprezentatív viseletként kívánta-e hordani. A szett kiválóan mutatja, hogy a XVI. században a páncéltatok tulajdonképpen a viselet részeként is értelmezhetők. Az átszerelhető, katonai célra szánt karvért egyes elemei a

londoni Wallace Collectionban található, azonban a kötetben lehetőség nyílt arra, hogy az összetartozó darabokat egyben mutassák be az olvasók számára.

Wilhelm von Rogendorf páncélöltözéke tehát egyszerre felel meg kor elitje által előnyben részesített öltözködési illemnek és a zsoldosokat irányító hadvezér katonai rangjának. Talán elsősre nem tűnik magától értendőnek, hogy a XVI. századi társadalmi hierarchia két, egymástól távol eső rétege hogyan viselhetett bizonyos mértékig hasonló ruházatot – amelyet maga a páncélzat is tükröz –, ezért a szerző a kérdés tisztázására művészeti és divattörténeti vonatkozásokat sorakoztat fel. A XV. századtól egyre szélesebb körben terjedő zsoldosi pálya alapját több tényező összessége jelentette, amelyek elsősorban a mezőgazdasági adottságokra és a birtokfelaprózódás elkerülésére vezetnek vissza. Az Európa több részén keletkező népességtöbblet így a katonaéletben talált megélhetést és esetenként karriert. Azonban ez a gyakorlat nem kizárólag a parasztságon és a városi polgárságon belül volt megtalálható, hiszen a szerző a nemesség köréből is ismertet hasonló példákat: olyan ünnepektől és sikeres zsoldosvezérek, mint Georg von Frundsberg és Konrad von Bemelberg másodszülöttek voltak, míg Lazarus von Schwendi Ruland Schwendi törvénytelen fia volt.

A zsoldosok által is kedvelt bő- és puffos ujjú színpompás ruhadarabok kapcsán adódik a kérdés, hogy mely társadalmi réteg vette azt át a másiktól. Az általános elgondolás szerint a divat általában az elit köréből indulva jut el más társadalmi rétegekbe, még ha esetenként provinciálisabb megvalósítás, vagy a forma és díszítés leegyszerűsítésével, netán az alapanyag megváltoztatásával is. A késő középkor szoros szabású viseleteivel szemben a nemesség körében bővebb és hasított ruhákat kezdtek el hordani Európa-szerte az 1510-20-as évektől. Ezt az ízlésbeli változást követték a Landsknecht zsoldosok is. Azonban a szerző emlékeztet arra, hogy ez a folyamat korántsem nevezhető egyirányúnak. Kegyes Henrik, Szászország hercege (1539–1541) két portét rendelt idősebb Lucas Cranachtól, egyiket 1514-ben, míg a másikat 1526-ban. Utóbbin a megrendelőjét már nem csak puffos, hasított öltözékkel ábrázolta a művész, hanem a Landsknecht zsoldosokra jellemző fegyverekkel. Talán a gondolatot érdemes az olvasónak folytatnia azzal, hogy a XVI. század első harmadában további példák is adódnak arra, amikor az elit kultúra befogad más rétegekből érkező tárgyakat. Maradva a fegyverek világánál, ide értendő az igényes kivitelű úgynevezett vesés török, a különböző Messerek és a Katzbalger-típusú kardok megjelenése is az arisztokrácia körében. Ily módon a Rogendorf-páncélzat egyfajta kulturális kölcsönhatást hordoz magában, ötvözve a reneszánsz elit újkeletű ízlését a Landsknecht divattal.

A zsoldosokat helyenként posztóban vagy selyemben fizették ki. Kiegészítésként megjegyzésre érdemes, hogy előbbire a késő középkori magyarországi városi számadáskönyvekben is találhatunk példát. Krause emlékeztet arra, hogy egyes városok helyi jogalkotása bizonyos viseleteket tiltott a polgárai számára, azonban a zsoldosok korlátozás nélkül öltözhettek a nemesekéhez hasonló ruhákba. (A szerző gondolatát tovább fűzve találunk más, speciális csoportokat is a XVI. századi német nyelvterület társadalmában, akik a polgárságtól eltérő módon, vagy – bizonyos értelemben – cifrábban öltözködhettek, ilyenek voltak például a prostituáltak.¹ A városok szociális rendszerei által alkotott normák-

¹ *Lyndal Roper: Fegyelem és tiszteletreméltóság. Prostitúció a reformáció kori Augsburgban.* In: Van-e a nőknek történelmük? Szerk. *Joan Wallach Scott*, ford. *Greskovits Endre*. Budapest, 2001. 213. o.

hoz viszonyított megkülönböztetett helyzetük hátterét talán mindkét esetben a veszélyekkel járó és kevésbé megbecsült létük jelenthette.)

A szerző egy fontos módszertani szempontra hívja fel a figyelmet: a korabeli ikonográfiai források nem feltétlen nyújtanak reprezentatív és objektív információt minden esetben a tömegek által a harctereken viselt öltözékekre. Figyelembe kell venni az ábrázolóok szándékait is, hiszen a színpompás viseletű Landsknecht zsoldosokat egyaránt megörökítették idealizáló és gúnyoló szándékkal, de a könyv bemutat olyan alkotásokat is, ahol a reprezentatív vagy esztétikai szempontoknak lett alárendelve a kompozíció. Krause ebből arra következtet, hogy a harcoló alakulatok többsége által hordott darabok egyszerűbbek lehettek, viszont voltak, akik kiemelkedtek a közkatonák soraikból. Utóbbira példaként a Doppelsöldnereket, azaz a duplán fizetett katonákat említi, akik az első sorokban tarka ruhát és páncélt viselve harcoltak. Részint erre a magasabb rangú viseletre utal tehát a Rogendorf vért is. Ez rávilágít az igényesebb kivitelű reneszánsz harcivérték kettős funkciójára, amely hangsúlyosan érvényesül az elemzés tárgyát képező darab esetén: egyszerre szolgált birtokosuk testi épségének megővésére, illetve társadalmi és/vagy katonai rangjuk kifejezésére.

Krause a páncéltöltőzék puffos ujjú, cserélhető karvértjének rendeltetését nem a harctéri alkalmazásban látja, hanem a ceremóniális célú felhasználásban, egyfajta acéltöltőzék-ként, amelyeket Rogendorf formális eseményeken viselhetett, talán V. Károly udvarában, vagy katonai díszszemléken és bevonulások alkalmával. I. Miksa császár (1508–1519) tornakönyvében található ábrázolás utal az uralkodó előtt tartott gyalogos Landsknecht harci bemutatóra is, amely szintén egy lehetséges válasz lehet a szokatlan formájú karvérték felhasználására. A szerző hozzáteszi, hogy a XV. század végétől kedveltek voltak a gyalogos lovagi tornák is – az akkor még német királyként regnáló Miksa (1486–1519) környezetében.

Rogendorf vértje egyéb izgalmas kérdéseket is hordoz magában, például vajon milyen további elemek tartozhattak a páncélgarnitúrába? A mellvért jobb oldalán elhelyezkedő díszes perem egy lehajtható lándzsatartó horgot rejt, amely a gyalogsági funkció túl lovassági célra is alkalmassá tette a darabot. Mindazonáltal a lándzsatartó horog nem képes nehezebb szálfevverek tömegének megtartására, így feltételezhető, hogy a vértet könnyűlovassági szerepre is szánták. Krause ebből arra következtet, hogy az eredeti készlethez jó eséllyel lábvérték is tartozhattak. A bizonytalanság oka, hogy nem maradt fenn olyan kortárs forrás, amely leírja az új páncélgarnitúrát. Mindazonáltal szembe-tűnő, hogy a korszakban nagy arányban a gyalogsági harcmodorra alapozó Habsburg Birodalom hadseregét vezető egyik jelentős hadvezér testvédelmi eszköze főként gyalogsági célra is szánt darabként írható le. A lándzsatartó horog megléte mellett a bécsi Kunsthistorisches Museumban és a londoni Wallace Collectionban őrzött darabokból, valamint kortárs analógiákból és a későbbi ábrázolásokból következtetni lehet az időközben elveszett további elemekre is. Stefan Krause szerint jobb könyök- és felkarvért, bal alkarvért és egy sisak tartozhatott a szettbe. A sisak típusa vélhetően burgonet lehetett, amelyet az *Armamentarium Heroicum* is ábrázol. A szerző felveti azt is, hogy az öltözéket gyaníthatóan egy tollakkal díszített, széles karimájú kalap egészítette ki.

A könyv érdeme, hogy olyan kérdésekre is lehetséges válaszokat nyújt, mint például az, hogyan készülhetett a vért. A nagy értékű páncélok gondosan személyre szabottak voltak, a viselő testének anatómiáját követték. A méretek rögzítésére a 1521-ben tar-

tott wormsi birodalmi gyűlés adhatott alkalmat, ahol jelen volt Kolman Helmschmied is, abból a céllal, hogy az uralkodó számára személyesen adjon át egy vértet. Részt vett Wilhelm von Rogendorf is. A teljes vértet két évvel később készült el, amely időszak egyben Rogendorf életpályájának csúcsa volt.

Művészeti szempontból érdekességet jelent a maratással készült díszítés leírása. A kis-méretű lángnyelv-formák a textilrétegek közti hasított mintákat utánozzák, ezáltal könyvedébbé téve az acélfelületet. Krause kiemeli a metszetkészítés és a vérték maratása közti technikai párhuzamokat, amelyek mögött esetenként rokoni- vagy munkakapcsolatok álltak. Stilisztikai párhuzamokat keresve hívja fel a figyelmet Daniel Hopf-ernak az augsburgi Szent Katalin Domonkos kolostor mennyezetét ábrázoló metszetének vonalvezetésére. Ez a hajlékony formákból álló, ornamentális motívum tűnik fel a művész által készített és szignált fegyvereken is, valamint a Rogendorf-verten is. Így az elemzés középpontját képző darab példázza a páncélkészítők és a metsző mesterek együttműködését a reneszánsz idején. Ez a művészi társulás bevett gyakorlat lehetett a korszakban, amit a szerző egy másik forrás bevonásával szemléltet: az innsbrucki Paul Dax (1503–1561) elsősorban festmények, térképek és erődvázlatok készítésével foglalkozott, ugyanakkor 1540-ben a birodalmi fegyvertár udvari páncélkészítője, Jörg Seusenhofer panaszt tett Dax munkájára, ugyanis egyik maratása túl mélyre sikerült, ami megnehezítette számára az aranyozás kivitelezését. Külön érdekesség, hogy Dax alkotói pályafutása előtt Landsknecht-katonaként tevékenykedett, részt vett Nápoly ostromában (1528), majd a következő évben Bécs védelmében, melyet – gróf Niklas von Salm-Neuburggal együtt – Rogendorf vezetett.

Az Andreas Zajic által jegyzett fejezetekben elsőként a Rogendorf család történetével ismerkedhet meg az olvasó. Gyors felemelkedésének köszönhetően Kaspar von Rogendorf az osztrák nemesség befolyásos tagjává vált, amely szükségessé tette a familia számára, hogy olyan központtal és műalkotásokkal rendelkezzen, amelyek méltók politikai szerepéhez és képesek reprezentálni tekintélyét. A szintén Zajic által írt következő fejezet a Rogendorffok mecénási szerepét taglalja. Wilhelm és Wolfgang 1520-ban Antwerpenben ismerkedett meg Albrecht Dürerrel, aki útinaplójában megemlékezik arról, hogy a Rogendorffok többször vendégül látták őt. A család a neves művésztől több alkotást is rendelt, többek között Wolfgang – mára elveszett – portróját, valamint két Passió-jelenetet. Így nem véletlen, hogy Dürer volt az, aki színezett fametszetén megörökítette a műkedvelő család címerét. A több nemzedéken át bővített pöggstalli kastély impozáns védművei ellenére korántsem csak katonai funkcióval bírt, hanem reprezentációs térként is szolgált. Itt kapott helyet a Rogendorffok által gyűjtött raritásokat és egzotikus tárgyakat rejtő Kunst- és Wunderkammer, melyben olyan fegyverek is helyet kaptak, mint egy török fejedő, egy spanyol pajzs és egy öreg gálya modellje. Zajic feltételezi, hogy ezek a tárgyak tulajdonképpen harci trófeák lehettek. Előbbi Bécs ostromát követően kerülhetett a gyűjteménybe. A pajzsot valószínűleg Wilhelm von Rogendorf hozta magával haza a Spanyol Királyságból. Az utóbbi darab pedig a Christoph által 1535-ben, Tunisz mellett vívott tengeri ütközet emléke. A gyűjtemény egyik legkülönlegesebb műkincse egy színes tollakból összeállított indián öltözék és páncél volt. A fejezet szerzője emlékeztet arra, hogy a könyv témáját jelentő páncél e tárgyak kontextusában értelmezhető. Kaspar von Rogendorffot 1493-ban hasonló gótikus stílusú vértetben örökítették meg egy építáfiunom, mint amelyet 1484-ben a későbbi uralkodó, Miksa rendelt Lorenz Helmschmiedtől.

Zajic nyitva hagyja kérdést: vajon Wilhelm családi tradíciót követett akkor, amikor megrendelte páncéltövezékét Kolman Helsehmiedtől?

A könyv utolsó fejezete a vért provenienciájával foglalkozik. A páncéltövezékről 1523 és az 1580-as évek között nem maradt fenn információ. Elsőként 1583-ban, az ambrasi kastély Heldenrústkammerében írták le röviden, Tiroli Ferdinánd gyűjteményében. Bár a kollekciónak eredeti formájában már nem fellelhető, az 1596-os inventárium segítségével számos részlet rekonstruálható, többek között Rogendorf páncéljának pontos helye is. Érdemes hozzátenni a szerző gondolata mellé, hogy a 'hősök fegyvertára' nem csak tiroli Ferdinánd érdeklődését szolgálta, hanem – a Rogendorf család gyűjteményéhez hasonlóan – reprezentatív funkcióval is bírt: a hadi felszereléseket magában foglaló öt teremhez egy Kunstkammer is csatlakozott,² a főherceg gazdaságát és politikai fontosságát tükrözte. Ennek megnyilvánulása az is, hogy maga Tiroli Ferdinánd is szerepel az *Armamentum Heroicum* lapjain, hiszen ő is katonáskodott. A hazai történetírás számára érdekes, hogy Magyarországon kétszer is vezetett hadjáratot a török ellen, 1556-ban és 1566-ban.³

Krause megemlíti, hogy tiroli Ferdinánd halála után feledésbe merültek az ambrasi kastélyban tárolt páncélok, majd a napóleoni háborúk idején a franciák és a bajorok is egyaránt elvittek darabokat a gyűjteményből, ezért I. Ferenc elrendelte a főúri kollekciónak Bécsbe szállítását. Így került a Rogendorf-vért is a császárvárosba, azonban a franciák előretörése miatt a darabokat Péterváradra menekítették, majd a franciák lipcsei veresége után az Alsó-Benvedere kastélyban kerültek elhelyezésre. Ekkor fedezte fel a kibontakozó tudományos érdeklődés Rogendorf vértjét. 1823-ban Samuel Rush Meyrick angol kutató és műgyűjtő (1783–1848) útinaplójában le is rajzolta a szokatlan formájú páncélgarnitúrát. A vért ezután több bécsi kiállítóteremben szerepelt, majd a II. világháború hányattatásai után külföldi múzeumokba is eljutott, ezáltal a nemzetközi figyelmet kapva.

A számos művészi igényű felvételt tartalmazó kiadvány melléklete bőséges vonatkozó irodalomjegyzéket is közöl, amely a vértre vonatkozó régebbi és új munkákat egyaránt tartalmazza, megadva a tájékozódás lehetőségét a későbbi kutatások számára. A könyv német nyelven is megjelent, *Mode in Stahl: Der Kostümharnisch des Wilhelm von Rogendorf* címmel.

Kozák-Kígyóssy Szabolcs László

² Laurin Luchner: Denkmal eines Renaissancefürsten. Versuch einer Rekonstruktion des Ambraser Museums von 1583. Wien, 1958. 69–70. o.

³ Gulyás Borbála: Huszárok Prágában és Innsbruckban, törökök Drezdában – huszártornák a 16. századi Európában. In: Színlelés és rejtőzködés. A kora újkori magyar politika szerepjátékai Szerk. G. Etényi Nóra – Horn Ildikó. Budapest, 2010. 278. o.